

Mihaý Eminesku

Category: Filosofiýa, Goşgular, Kitapcy, Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly

написано kitapcy | 21 январа, 2025

Mihaý Eminesku МИHAÝ EMINESKU

• Ömri we döredijiligi

Mihai Eminesku (Mi'haj Emi'nescu); (15.01.1850 – 15.06.1889), duýguçyl (romantik) şahyr, ýazyjy, žurnalist.

Ol Rumyniýanyň iň meşhur we klassyk ýazyjysy hökmünde tanalýar.

Mihaý Eminesku «Junimea» edebiýat kružogyna işjeň agza bolmak bilen birlikde Dindarlar partiýasynyň (1880-1918) metbugat organy bolan «Timpul» gazetitiniň hem baş redaktorydy. Ilkinji goşgular kitaby heniz 16 ýaşyndaka çap edildi we 19 ýaşynda bilim almak üçin Wena gitdi.

Şahyryň 14.000 sahypa barabar, 46 jiltden ybarat golýazmalary Titu Maioresku tarapyndan 25.01.1902-nji ýylda geçirilen bir konferensiýada Rumyn dili akademiýasyna sowgat hökmünde gowşuryldy.

«Luceafarul» («Daň ýyldyzy»), «Oda in metru antic» (Antik äheňli oda), «Epistles/Satires» (Bäş hat) olardan diňe käbiridir. Goşgularynda köplenç adatdan daşary tebigy güýçlere, mifologiki we taryhy temalara ýüzlendi.

Onuň edebi döredijiliginde nemes filosofy Artur Şopenhaueriň ýiti yzlary duýulýar.

Eminesku 03.02.1889-njy ýylda Buharestdäki «Marcutsa» hassahanasyna ýerleşdirilýär, soňra «Caritas Sanatoriumun» hassahanasynda bejergi alýar. 15.06.1889-njy ýylda ir sagat

04:00-da «Doctor Şutu» sanatoriýasynda aradan çykýar.

Aradan çykandan soňra 28.10.1948-nji ýylda Rumyn dili akademiýasyna agzalyga saýlandy.

Ejesi Raluka Iuraşcy aristokrat gatlakdan bolan moldowan maşgalasynyň mirasdüşer gyzydy.

• ÖMRÜNIŇ ILKINJI ÝYLLARY

«Mihail» (doglanda çokundyrylan wagtyndan galan resminalardaky ýazylyşy) ýa-da «Mihai» (özi tarapyndan ulanylyşy) Rumyniýanyň Botoşani şäherinde doguldy. Çagalyk ýyllaryny Botoşani we Îpoteşti şäherlerinde geçirdi. 1858-1866-njy ýyllarda Jernautidäki mekdepde okaýar soňra iki gimnaziýada okuwyna dowam edýär.

Eminesku ýazyjy hökmünde 1866-njy ýylda orta çykýar. Şol ýylyň 25-nji fewralynda «Eger eýe bolup biläýsedim» («De-aş avea») diýen goşgusy Pestde «Familia» atly žurnalda çykýar. Mundan soňra ol uzygiderli goşgulary döredip başlaýar. Şeýle hem onuň familiýasynyň soňunda slawýan familiýalary ýaly «-iç» (Eminoviç) goşulmasyny halaman, rumyn familiýasyna laýyk görnüşde «Mihai Eminesku» edip çalyşan hem «Familia» žurnalynyň hojaýyny Iosif Wuljandy. Şahyr 1867-nji ýylda Iorgu Karagialeniň teatr jemgyýetine ýazyjy we suflýor bolup gatnaşmaga başlaýar, Mihai Paskalynyň jemgyýetine geçýär. Iki jemgyýetem öz döwrüniň iň görnükli teatr jemgyýetlerindendi. Ol soňar Buharestede ornaşyp Milli teatrda (Teatrului National) ýazyjy we nusgalaýjy boldy. Şol ýyllarda-da poetiki eserleri döretmegini dowam etdirdi, terjimeçilik hem etdi.

01.04.1869-njy ýylda rumyn folklory we rumyn edebiýatynyň taryhy boýunça maglumat berýän «Orient» edebiýat toparyny döretmäge gatnaşdy.

29-njy iýunda bu edebiýat toparynyň agzalary dürli ýerlere edebi saparlary gurnap başladylar. Bu çäräniň dowamynda şahyr «Çeşmeji» seýilgähinde («Parcul Cismigiu») dogany Iorgä duş gelýär. Bu duşuşykda dogany oňa maşgalasy bilen gaýtadan gatnaşmagy teklip etse-de, ol göwnemeyär. Şeýle-de bolsa, şol ýyl ýazda maşgalasy bilen gatnaşyp başlaýar we kakasyna

okuwyny Wenada dowam etdirmek barada söz berýär. Döredijilikden hiç haçan arany açmady.

• JUNIMEA

1869-njy ýylyň oktýabryndan 1872-nji ýyla çenli Wenada bilim almagyny dowam etdirýär.

Aşa zehinlidigi üçin ol Filosofiýa we hukuk fakultetinde «Adatdan daşary talyp» hasaplanýar. «Junimea» («Ýaşlyk») tarapyndan çapa taýýarlanýan edebiýat gollanmalaryna («Convorbiri Literare») gatnaşýar. Bu edebi guramaçylygyň ýolbaşçylary Petre P. Karp, Wasile Pogor, Teodor Rosetti, Ýakob Negruzzi, Titu Maioresku öz syýasy we edebi garaýyşlary bilen Emineskä ömürboýy täsir etdiler.

Eminescu'nun «Wenera» we «Bakire Meryem» goşgusyna haýran galan «Convorbiri Literare»-niň redaktory Ýakob Negruzzi ony görmek üçin ýörite Wena gelýär. Negruzzi soňra Emineskuny Wenadaky kafeleriň birinde birtopar ýaş ýigitleriň arasyndan uzyn saçlary bilen düşüňjelerine siňip giden garaýyşlarynyň emele getiren romantiki ýüz keşbi arkaly nädip tanandygyny ýazypdy.

1870-nji ýylda Pest şäherinde neşir edilýän «Federatiune» žurnalynda «Varro» lakamy bilen Awsto-Wengriýa imperiýasynda ýaşayan rumynlaryň we beýleki halklaryň ýagdaýy barada üç makalasy çykýar.

Ol Pestde, «Albina» gazetinde işlemäge başlaýar. 1872-nji ýyldan 1874-nji ýyla çenli «Junimea»-dan gazanan pullary arkaly Berlinde okuwuna dowam edýär. 1874-1877-nji ýyllarda «Junimea»-nyň ýolbaşçysy we Iași uniwersitetiniň rektory Titu Maioresku bilen dostluklary gatnaşyklary arkaly Waslui we Iași (Ýaş) edara ediş regionlarynda pedagogiki wekil, inspektor wezipelerinde, Iași Poçtasynda we Iaşidäki Merkezi kitaphanada işleýär.

1880-nji ýylda «Timpul» gazetine baş redaktor bolup Buhareste gidýär. 1883-nji ýylyň iýun aýynda şahyr agyr keselleýär.

1883-nji ýylyň dekabrynda Titu Maioreskunyň sözbaşysy bilen saýlanan goşgularynyň ýygındysy çykarylýar.

• ÖMRÜNIŇ SOŇKY ÝYLLARY

Ömrüniň soňky ýyllarynda psihiki depressiýany başyndan geçirýär. 15.1889-njy ýylda ie sagat 04:00-da hassahanada aradan çykýar. Ölüm sebäbi häzirk wagta çenli doly anykylanman galdy we şahyryň janyňa kast edilendigi çaklanylýar. Buharestde «Bellu» gonamçylygynda jaýlanýar. Eminesku Watanyňa jan-dilden berilen merdana ogullardan bolandygy üçin şol wagtky Awstro-Wengriýa imperiýasynyň syýasy çinownikleri tarapyndan zygiderli ýanalmalara sezewar bolýardy.

• EDEBI DÖREDIJILIGI

Rumyn taryhçysy Nikolaýe Iorga Emineskuny döwrebap rumyn diliniň ruhy atasy hökmünde baha berýär. Şeýle-de ol ýurdunyň poeziýasyny dünýä tanadan iň beýik rumyn şahyry hasaplanylýar.

• POEZIÝASY:

Goşgulary tebigat, söýgi, ýigrenç we sosial tankyda çenli dürli temalarda işlenipdir. Yetginjeklik döwrüniň soňky goşgularynda ol çuňňur bir nostaljiýa bilen syçramagy başarypdy. Eminesku Artur Şopenhaueriň işlerinden täsirlenipdi. Käbirleri onuň iň görnükli goşgusy bolan «Luceafarul»-yň «Vedic Cosmogony» eseriniň ýiti yzlaryny saklaýar diýip düşünýär. Emineskunyň goşgulary altmyşdan gowrak dile terjime edildi. Ömri, edebi döredijiligi rumyn medeniýeti bilen ýugrulansoň rumyn mekdeplerinde giňişleýin öwrenilýär.

• Iň ünsi çeken goşgulary şu aşakdakylardyr:

- Doina («Küýseg»);
- Lacul» («Köl»);
- Luceafarul» («Daň ýylдыzy»);
- Floare albastra» («Mawy gül»);
- Dorinta» («Arzuw»);
- Sara pe deal» («Depedäki agşam»);
- O, ramii» («Haýyşym, gal!»);

- Epigonii» («Epigon»);
- Scrisoarea» («Hatlar»);
- Şi daca» (Eğer, ýa-da ýagny näme!...);
- Oda (in metru antic)» (Antik äheñli oda);
- Mai am un singur dor» («Ýene bir dilegim bar»).

• RUMYN MEDENIÝETINDÄKI ORNY

Eminesku rumynlar üçin ornuny çalyşyp bolmajak beýik gymmatlykdyr. Aýdymlarda, edebi eserlerde onuň ady tutulmaýany ýok diýen ýaly. Hatda bir aýdymda rumyn halkynyň özüne mahsus milli gymmatlyklaryndan daşlaşan ýagdaýynda Emineskunyň özlerinden hasap sorajakdygy aýdylýar: «Eminescu sa ne judece!» (Eminesku bizi soraga çekjek!)

Diňe şunuň özi hem Emineskunyň rumyn halkynyň aňynda nähili ornunyň bardygyny aýdyň görkezýän bolsa gerek. Türkmenlerde bu derejede sylanýan diňe Magtymguly bar, dünýäniň başga hiç bir ýerinde şahyryny şeýle belent derejä göteren ýokdur. Eýse biz bu gün daşlaşyp barýan milli gymmatlyklarymyz üçin Magtymguly atamyzyň beýik ruhunyň öňünde utanç duýgusyny göterýärmikäk?!..

* * *

«Ýüzlerçe gäminiň arasyndan»
(erkin terjime)

Ýüzlerçe gäminiň arasyndan,
Porty taşlanlaň näçesi
Gomlarda, tupanlarda
Ýitip ýok bolup giderkä?!.

Ýer yüzünden
Göç eden guşlaryň
Gaýlarda, şemallarda
Näçesi boglup ölerkä?!.

Halasaň, git bagtyň zyndan
Halasaň beýik maksatlaň.

Harasatlar, tupanlar
Hiç haçan yzyňdan galmaz...

Manysy aňynda ýaşar,
Ganaty gyrkylan aýdymlaň
Ýañyny süňňünde saklar,
Gaýlaryň, tupanlaryň... Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň
terjimehaly